

Dr. ir. J.A. Ringers en de landsverdediging

Of: hoe in 1939 een burger het leger te hulp schoot

TESSEL POLLMANN

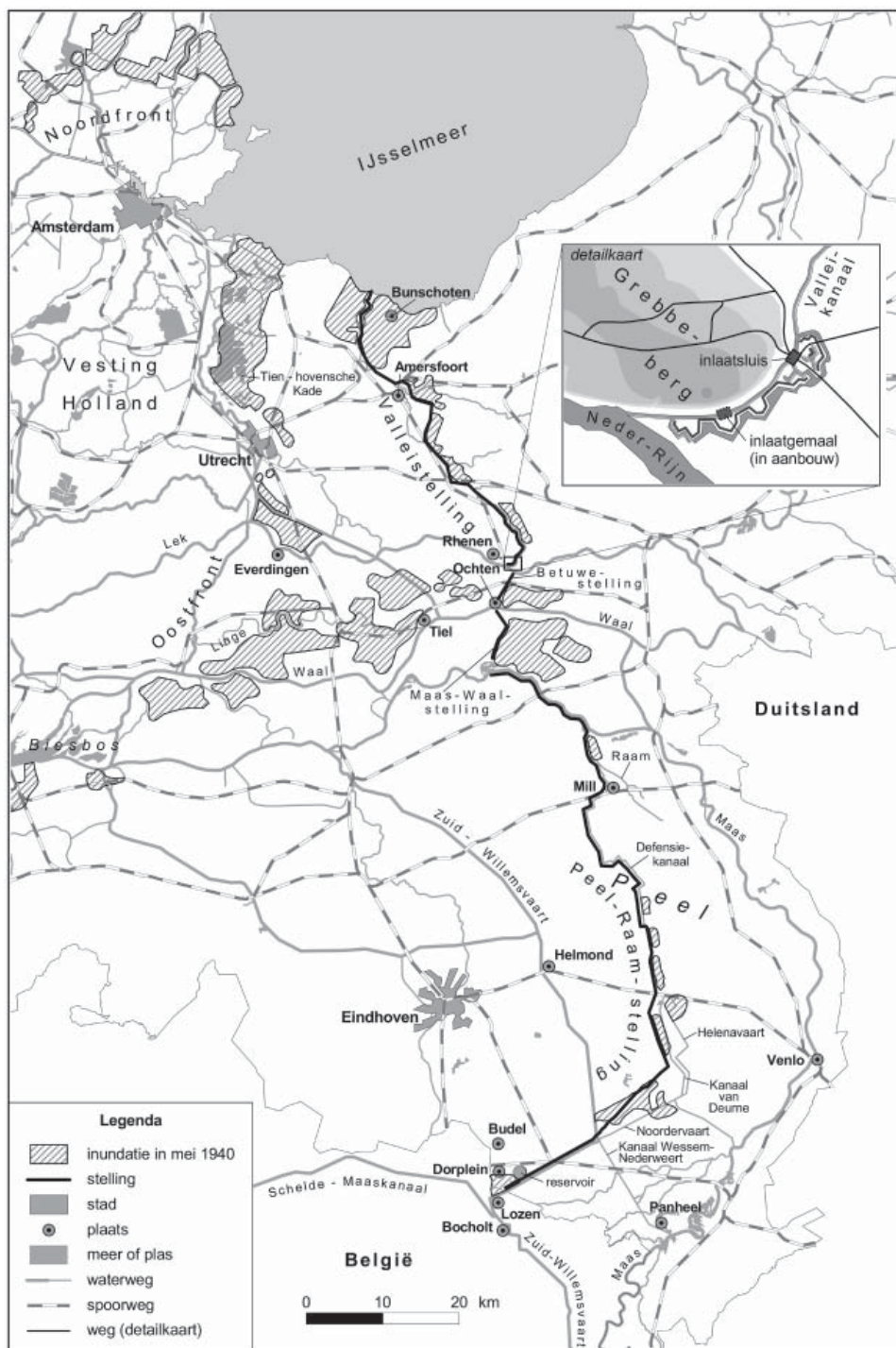
Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
16 (2007) 1, 27-33

Het is september 1939: Frankrijk en Engeland verklaren de oorlog aan Duitsland, en Nederland mobiliseert. Wat menigeen wel wist, komt nu aan het licht: Nederland heeft zijn defensie geheel niet op orde. De stellingen en verdedigingslijnes – met een verzamelnaam ook wel eens de waterlinie genoemd – lagen er verwaarloosd bij. We denken dan aan de Hollandse Waterlinie, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Stelling van Amsterdam, de Stelling van Den Helder en de Peel-Raamstelling. De Nieuwe Hollandse Waterlinie tussen Muiden en Gorinchem, die het oostfront van de Vesting Holland vormde, was binnen deze keten het belangrijkste; ze stond centraal in het defensieplan van opperbevelhebber I.H. Reijnders. Dat was natuurlijk geen toeval: na de Eerste Wereldoorlog was er bezuinigd, maar er was vooral in 1939 geen omljnd idee bij de legerleiding wat men met deze stellingen aan moest in geval van oorlog. De eerste vraag was natuurlijk of die linie nog zin had; zou de vijand wel over land komen? Lely was daar in de Eerste Wereldoorlog, toen hij minister van Waterstaat was, al niet meer zo zeker van, en hij meende dat de opkomst van het vliegtuig ‘tot een herziening van onze weermiddelen moet leiden’.¹ Maar binnen de legertop was men ook in 1939 zo modern niet. Daar werd toen vooral lang en veel getwist over de plaats waar de hoofdverdediging moest komen – in de Nieuwe Hollandse Waterlinie of beter oostwaarts bij de Grebbeberg (Grebbeinie of Valleistelling). De defensie van het zuiden van het land – de Peel-Raamstelling – stond ook ter discussie. Het nut van die linie was bovenal kwestieus. Dat is duidelijk te zien op een kaart (zie afbeelding 1) die Gerard van de Ven samen met geograaf drs. Herman de Groot (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) ontwierp en die voortreffelijk weergeeft wat de zwakte van deze positie was. Er zat een groot gat tussen de stellingen van België en van Nederland en daar kon de vijand zo doorheen marcheren. Omdat België, net als Nederland, neutraal wilde blijven, kon men geen aansluiting gaan bouwen – dat zou de Duitsers zeer opgewonden hebben – en zo bleef het gat bestaan. Desondanks geloofde de landmacht onder opperbevel van generaal Reijnders nog lang in de stelling; enkele van zijn hoofdofficieren dachten hier anders over – daar lezen we straks meer over.

De reden van bestaan van de stellingen lag in de mogelijkheid uitgebreide inundaties rondom de forten te stellen. Door middel van een stelsel van sluizen en duikers kon men het omliggend terrein kniehoog onder water zetten, zodat de vijand niet meer lopend of rijdend kon naderen. Het water mocht echter ook weer niet zo hoog komen dat de inundaties bevaarbaar werden. Maar als men dat hele waterbouwkundige stelsel plus de forten zelf en de loopgraven verwaarloosde, had men er niets aan. Die verwaarlozing was een feit, en dan te bedenken dat de toestand van de Nieuwe Hollandse Waterlinie nog gunstig afstak bij die van de andere stellingen. Volgens C.M. Schulten en P.J.M. de Koster, in hun bijdrage aan de studie *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied*, was dit ‘de enige plaats waar de verdediging van het land enigszins was voorbereid’.²

Zo lagen de kaarten toen Engeland en Frankrijk in september 1939 de oorlog verklaarden aan Duitsland nadat dit land Polen was binnengevallen. Nederland reageerde door de mobilisatie af te kondigen. Nu moest de genie aan het werk. De landmacht had een genie, het Veldleger en de Vesting Holland hadden zelfs eigen genietroepen, en de Genie van de Landmacht had ook nog een bureau inundaties, maar er gebeurde weinig tot

¹ Cornelis Lely aan Jan Lely, 22 oktober 1915, in: K. Jansma, *Lely. De bedwinger der Zuiderzee* (Amsterdam 1948) 229.
² C.M. Schulten en P.J.M. Koster, ‘Tussen hoop en vrees. De Nederlandse krijgsmacht in het interbellum’, in: H. Amersfoort en P.H. Kamphuis (red.), *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* (’s-Gravenhage 1990), 75-76. Zie ook L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, dl. 2 (’s-Gravenhage 1969), 204-205.

1. Verdedigingslijnes in 1940 (kaart door H. de Groot en G.P. van de Ven).

niets.³ Majoor – later generaal-majoor – J.J.C.P. Wilson, tijdens de mobilisatie de naaste medewerker van eerst opperbevelhebber Reijnders en daarna van diens opvolger generaal H.G. Winkelman, liet daar na de oorlog geen enkele twijfel over bestaan. Volgens hem waren de stellingen in september 1939:

‘(...) geenszins [in] zodanige staat, dat een verdediging er met kans op succes kon worden gevoerd. In de Grebbelinie was het defensiekanaal nog lang niet voltooid en waren de kazematten nog in aanbouw, in de Peel-Raamstelling moest met het defensiekanaal nog worden begonnen, kazematten ontbraken er – evenals tussen Rijn en Maas – nog volkomen. Alle pionierteknische zaken, zoals loopgraven, schuilplaatsen, hindernissen, commandoposten, artillerieopstellingen, enz.

³ Ringers, 25-2-1948, Verslag, bijlagen en verhoren van de Parlementaire Enquêtecommissie, 1c, 2062 (Den Haag 1949-1956); F.A. Vaillant, 23-3-1948, Enquêtecommissie, 1c, 5130-5137, 5144, 5151, 5169; C. Mattern, 22-3-1948, Enquêtecommissie, 1c, 4674.

moesten nog worden gemaakt, hetgeen een ontzaglijke arbeid betekende. Ook in het Oostfront van de Vesting Holland moest nog alles worden gedaan en vroeg het eventuele stellen der onderwaterzettingen nogal tijd.⁴

Generaal-majoor V.E. Nierstrasz, de belangrijkste militair historicus uit de jaren na de oorlog, schreef in zijn *Inleiding en algemeen overzicht van de gevechtsdagen van 10-19 mei 1940* insgelijks over het vele werk dat najaar 1939 nog gedaan moest worden. Tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie, die het regeringsbeleid voor en in oorlogstijd onderzocht, betoogde hij dat Nederland ‘twintig jaar lang de landsverdediging verwaarloosd’ had.⁵

Het meest kritisch van allemaal was de minister van Defensie, A.Q.H. Dijkhoorn, die zelf beroepsmilitair was. In het verhoor door de Enquêtecommissie op 18 februari 1948 haalde hij herinneringen op aan een werkbezoek op 3 oktober 1939 aan fort Muiderberg in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Bij dat bezoek, zo vertelde hij, had hij aan de commandant gevraagd: ‘Kolonel, als morgen de oorlog zou uitbreken, waar moeten de manschappen dan liggen?’ Hierop had de commandant geantwoord: ‘Op het maaiveld’.⁶

Over Fort Blaucapel, dat minister Dijkhoorn dezelfde dag bezocht, meldde de bewindsman dat de loopgraven van 1914-1918 er onveranderd bijlagen. Het verschil was alleen dat de houten onderkomens inmiddels verrot en ingestort waren. De loopgraven waren dichtgegroeid en volkomen onbruikbaar. Volgens hem had de bezetting van het fort – het leger was immers gemobiliseerd – ingezet kunnen worden om de loopgraven in een behoorlijke staat te brengen. Maar zelfs daartoe was men niet overgegaan. Dijkhoorn was danig geschokt over wat hij aantrof. Hij zei er later over dat hij zich voorstelde hoe hij als minister tot de soldaten zou moeten zeggen: ‘Nu hebben jullie niets, waarin je je kunt verdedigen’.⁷

Een andere bewindsman die zich er van bewust was dat het zo niet kon, was de minister van Buitenlandse Zaken, mr. E. van Kleffens. Opperbevelhebber Reijnders, schreef Van Kleffens veertig jaar later in zijn *mémoires*, toonde geen inzicht

‘(...) in het eerst-nodige, en dat was: graven. In ons vlakke land was dat, naar het mij voorkwam een hoofdpunt: men kon onze militairen toch niet op het vlakke veld laten liggen, in de nacht, noch overdag, zonder dekking van betekenis! Dat ik dat dacht, kreeg eerst betekenis, toen ik diezelfde opvatting hoorde uit de mond van mijn deskundige Dijkhoorn, minister van oorlog en marine. (...) ‘Graven, generaal, graven’ – ik hoor het hem nog zeggen aan Reijnders, die bepaald niet groef, een verblinding die hij met zijn ontslag heeft moeten betalen.’⁸

Van Kleffens speelt in het relaas over de verbetering van de stellingen na de mobilisatie een grote rol. Hij was de man achter de schermen die de zo dringend nodige werkzaamheden aanstuurde; de bewindsman die hij terzijde stond was Dijkhoorn. Maar de man die het feitelijke werk deed, was Johannes Aleides Ringers. In deze bijdrage gaat het om hem. Wat was zijn rol, had die rol ook politieke betekenis en wat leert zijn optreden ons over zijn persoonlijkheid en over Defensie?

Ringers, Van Kleffens, Rijkswaterstaat en de Landmacht

Johan Ringers (1885-1965) kwam uit Alkmaar, waar zijn vader een klein aannemersbedrijf had. Johan had vier broers; twee ervan stichtten de Ringers’ Cacao en Chocoladefabrieken NV en maakten fortuin. De andere twee werden aannemers, en goede ook. Het waren dynamische *self made* mannen, de broers Ringers. Johan was de enige die de middelbare school bezocht en daarna in Delft ging studeren. Hij ging als ingenieur bij de Rijkswaterstaat werken waar hij de toen moderne sluis van Hansweert maakte. In de jaren twintig ontwierp en bouwde hij de beroemde sluizen te IJmuiden, die rond 1930 de grootste ter wereld waren, en hij bouwde de Afsluitdijk naar het idee van Lely.

⁴ J.J.C.P. Wilson, *Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis* (Assen 1960) 59.

⁵ V.E. Nierstrasz, 11-5-1948, Enquêtecommissie 1c, 10811; V.E. Nierstrasz, *Inleiding en algemeen overzicht van de gevechtsdagen van 10-19 mei 1940* (’s-Gravenhage 1957).

⁶ Dijkhoorn, 18-2-1948, Enquêtecommissie, 2c, 555-556, 559, 562.

⁷ Ibidem.

⁸ E.N. van Kleffens, *Belevissen*, dl. I (Alphen aan den Rijn 1980), 317.

Ringers kon met aannemers omgaan als weinig anderen; bovendien was hij een gewiekst onderhandelaar, en ook nog een goed bestuurder. Van 1930-1935 reorganiseerde hij als directeur-generaal de Rijkswaterstaat, die met interne problemen kampte, waarna hij in Den Haag lid werd van de directie van het Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij en adviseur van Shell/BPM.⁹

Het idee van Ringers om iets aan de verwaarloosde stellingen te gaan doen, ontstond op een dag in december 1939. Hij luisterde naar de waterstanden, zoals die vroeger dagelijks over de radio werden uitgezonden. Hij hoorde dat de waterstand in de Zuid-Willemsvaart te laag was. Daar waren, dacht Ringers, twee verklaringen voor mogelijk: België voerde meer water van Nederland af dan volgens het Tractaat van 1863 was toegestaan ('bevreemdend dat ik dit niet zou weten') óf de Maas had een te lage afvoer. In beide gevallen was Ringers daarmee gemoeid: vanaf 1929 tot in 1937 had hij samen met de staatsman Henrikus Colijn en Van Kleffens onderhandeld over Belgisch-Nederlandse waterstaatszaken.¹⁰ Ringers was dan ook adviseur van de minister van Waterstaat, in het bijzonder voor Belgische aangelegenheden.¹¹

Het lag, gezien deze achtergrond, voor de hand dat Ringers zijn licht ging opsteken bij Van Kleffens.¹² Zij spraken af dat Ringers contact zou leggen met Reijnders. Die wenste niet met Ringers te spreken, maar liet zich vervangen door enkele hoofdofficieren. Over deze onwilligheid zei Ringers later, diplomatiek als altijd de schuld neerleggend bij de Waterstaat waar hij zelf deel van had uitgemaakt: 'Er is altijd een wrijving geweest tussen militairen en Waterstaat, omdat de Waterstaat altijd nogal pretentius is en wel eens laat voelen dat ze het iets beter weet'. En inderdaad moest Ringers, die niet om geld – hij was immers directeur van een spoorwegmaatschappij – maar uit ambitie en vaderlandsliefde zich wilde inzetten voor de defensie, soms wat slikken, vooral van een aantal genie-officieren die uit de hoogte deden alsof ze wilden zeggen: waar bemoeit die man zich mee? 't leek wel of ik mij bij die heeren opdrong', zei hij tegen de Enquêtecommissie.¹³

Er waren natuurlijk ook hoofdofficieren die wél meewerkten. Het gaat om generaal-majoor G.J. Carstens en de al genoemde majoor Wilson. Bij de genie-officieren moet het hoofd Stellingbouw, generaal L.Ch.A. van de Kastelele genoemd worden. Hij was de hoogste man van het regiment der Genie, dat onder leiding stond van generaal-majoor F.A. Vaillant – 'uitstekend, altijd klaar, altijd fris', aldus Ringers, die behalve inspecteur van de Genie ook hoofd van de Vijfde Afdeling van het Departement van Defensie was.¹⁴

Al heel snel schiep Ringers, samen met deze mannen, een soort projectbureau *ad hoc* dat zich vestigde in het Haagse hoofdkantoor van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij. De Rijkswaterstaat voegde er een aantal ingenieurs aan toe: ir. H.W. Mouton en ir. Z.IJ. van der Meer; van buitenaf werd ir. J.C. Keller aangetrokken.¹⁵ Ringers zelf kreeg een *laissez-passer* voor alle militaire terreinen en objecten.

Zo werd het herstel van de stellingen door de minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens geïnspireerd en door de burger Ringers uitgevoerd. Van Kleffens overschreed met zijn intense bemoeienis natuurlijk zijn bevoegdheden, en zou later doen alsof hij er nauwelijks mee gemoeid was, maar dat was bezijden de waarheid.¹⁶ Ringers sprak tussen september 1939 en mei 1940 niet minder dan twintigmaal met hem over defensiezaken.¹⁷

Natuurlijk was de samenwerking tussen al deze mannen en instanties niet altijd soepel. Behalve de eeuwige competentiestrijd tussen Defensie en Waterstaat was er strijd met het Centraal Inundatiebureau (ook wel Centraal Inundatie en -Technisch bureau genoemd) dat door kolonel C.W. van Dooden werd geleid. Hij was een van de mensen die Ringers niet mee kreeg; Ringers vond Van Dooden 'bepaald onbetrouwbaar' en een 'pennelikker.' Af en toe kon Ringers hem lijmen door hem te prijzen voor de degelijke kazematten – 'die bleken later ook heel goed te zijn' – die de kolonel in de Afsluitdijk had gebouwd, maar meestal was de samenwerking stroef.¹⁸ De heren die hem liever zagen gaan dan komen, waren echter in de minderheid. In het algemeen kwam de kennis van de Rijkswaterstaat de militairen zeer gelegen.

Lastig was ook de samenwerking met minister van Waterstaat ir. J.W. Albarda, die er

9 Tessel Pollmann, *Van Waterstaat tot Wederopbouw, het leven van dr. ir.*

J.A. Ringers (1885-1965) (Amsterdam 2006), 13, 23, 29-30, 33, 85, 99, 117, 135, 153, 169.

10 Ibidem, 132-133.

11 Ibidem.

12 Ringers, Aanteekeningen sept. 1939, Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie Amsterdam (NIOD), 244, inv. nr. 1425.

13 Ringers, 25-2-1948, Enquêtecommissie 1c, 2053. R. de Neeve, *Waterstaatszorg en defensiebelangen. De samenwerking tussen waterstaat en defensie bij de aanleg van enkele grote waterstaatswerken* (Den Haag 1995).

14 Ringers, 25-2-1948, C. Mattern, 22-3-1948, F.A. Vaillant, 23-3-1948, Enquêtecommissie 1c, 2062, 4674, 5151.

15 Pollmann, *Waterstaat*, 161, 176.

16 Familiearchief Ringers (FAR), ordner 1940-1946; Van Kleffens, 19-5-1948, Enquêtecommissie 2c, 12343.

17 Ringers, Aanteekeningen, 1939, NIOD, 244, inv. nr. 1425.

18 Ringers, 25-2-1948, Vaillant, 23-3-1948, Enquêtecommissie 1c, 2070, 5144, 5137, 5169; Ringers, Aanteekeningen, 27-1-1939; NIOD, 244, inv. nr. 1425.

2. Portret van J.A. Ringers (foto: Ministerie van VROM).

niet veel van begreep, zo meende Ringers. Er moest eerst heel wat met Albarda gepraat worden voordat Ringers op 27 oktober in zijn dagboek kon schrijven: 'breng den Min. tot de verklaring dat hij ten volle zal meewerken'.¹⁹ Het was de directeur-generaal ir. J.P. van Vlissingen, Ringers opvolger bij de Rijkswaterstaat, die in feite het beleid voerde en met hem kon Ringers goed uit de voeten.²⁰

Ringers in actie

Wat nu ging men ondernemen om de stellingen in orde te krijgen? Dat werd voor een fors deel bepaald door de plek waar men de vijand wilde tegenhouden. Opperbevelhebber Reijnders hechtte zoals gezegd sterk aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de in het verlengde van de Grebbelinie gelegen Peel-Raamstelling. Bij die laatste stelling moest, behalve het defensiekanaal, een groot waterreservoir gemaakt worden zodat de Peel geïnundeerd kon worden en de scheepvaart geen gevaar liep door watertekort.²¹

Dat was probleem nummer één. Voor de aanpak van de andere problemen maakte Ringers een inventarisatie samen met de baronnen/hoofdofficieren J.J.G. en H.F.M. van Voorst tot Voorst; de eerste was Commandant Veldleger (CV), de ander was chef staf van de landmacht.²² Ringers maakte met hen en een aantal andere (hoofd)officieren inspectietochten door Nederland en samen constateerden ze dat er veel gedaan moest worden. Ringers had dijken en sluizen gebouwd en wist hoe je met aannemers moest omgaan en hoe je moest aanbesteden zonder gesneden te worden; hij confereerde twaalf maal met de minister van Defensie, kreeg budgetten en besteedde aan.²³ Wat hij aanbesteedde, is zo omvangrijk dat we ons hier moeten beperken tot een bloemlezing, die de enorme omvang van het werkgebied toch duidelijk maakt.

Over de Peel-Raamstelling hoorden we al. Langs het Julianakanaal in Limburg moesten 'stekelvarkens' – lichte betonnen bunkers bedoeld om de vijand enige tijd op te houden – gebouwd worden. De inundatie van de polder Kruijningen in Zeeland moest worden voorbereid door verhoging van de polderwaterstand. En er was een aantal kleine elektriciteitscentrales nodig om ijzerdraadversperringen onder stroom te zetten. De inundatie van de Biesbosch was niet geregeld. Er moesten duizend groepsnests – veldversterkingen voor een tiental infanteristen – en zesduizend pantserkoepels gebouwd worden. Door de mobilisatie waren wegen kapot gereden; herstel was dringend nodig. Bij Vreeland moest een brug over de Vecht komen. De inundatie in het gebied tussen Lek en Waal

¹⁹ Ringers, Aanteekeningen, 27 oktober 1939; NIOD, 244, inv. nr. 4125.

²⁰ Pollmann, *Waterstaat*, 161.

²¹ *Ibidem*, 155.

²² *Ibidem*, 155, 166.

²³ *Ibidem*, 158-159; Ringers, Aanteekeningen, NIOD, 244, inv. nr. 4125.

kon niet gesteld worden; de hiervoor benodigde werken, zoals de inlaatsluis bij Everdingen en de inlaat bij Tiel, waren niet in orde. Er was studie van het bed van de Linge en de inlaat in Tiel nodig. Bij Den Briel moest een sluisje gebouwd worden. De Vechtkaden waren laag en zwak. De Tienhovense kade was slecht. Er waren geen gedragslijnen en instructies over het droog houden van de Vesting Holland bij een invasie. De drinkwatervoorziening in Amsterdam was niet gegarandeerd in het geval van inundatie elders.

Prioriteit had de bouw van achtduizend kazematten; daarvoor moesten eerst vijftienduizend ton betonijzer en vijfendertigduizend ton cement uit het buitenland aangevoerd worden. Er moesten verder maatregelen worden genomen voor grondverzet in de Grebbelinie in het vak van het Vierde Legerkorps bij Amersfoort, voor versterking en versnelling van de dijkbouw tussen Hamerveld en Woudenberg, waar al een inundatie was gesteld, voor verhoging van de liniedijk en verdieping en verbreding van de fortgracht bij de Heuvelse Steeg bij Ede, voor verbetering van de Grebbesluis en vulling van de kom met water. De versnelling van de waterinlaat uit de Lek bij Wijk bij Duurstede en een dam in het Pannerdens Kanaal waren andere punten. Tegelijk moesten de gemobiliseerde Waterstaatsambtenaren opgespoord worden: waar waren ze geleverd, en hoe konden ze door Ringers samen met de genie ingezet worden bij de stellingbouw?²⁴

In oktober 1939 schakelde Van Kleffens Ringers in bij een *check-up* van het verlengde van de Grebbelinie in de Betuwe, en in het land van Maas en Waal. Hier tekende zich het conflict binnen de landmacht af over wat beter was: de strijd te voeren vanuit het oostfront van de Vesting Holland, dus vanuit de Nieuwe Hollandse Waterlinie, met in het zuiden de Peel-Raamstelling, of standhouden in de Grebbelinie. De CV Van Voorst tot Voorst was voorstander van de Grebbelinie. Een geordende terugtocht van het veldleger uit de Nieuwe Hollandse Waterlinie, dwars door de inundaties heen en bestookt door de oppermachtige Duitse luchtmacht, achtte hij zo goed als onmogelijk. Ook had de CV kritiek op de opvattingen van Reijnders omtrent de Peel-Raamstelling. Die linie was zwak en bovendien kon de vijand er omheen trekken door het veertig kilometer brede 'gat' tussen de stelling en de Belgische verdediging. Nadat Reijnders begin februari 1940 door generaal H.G. Winkelman was vervangen, koos deze voor de Grebbelinie. Daar moest de hoofdweerstand geleverd worden. Ten slotte kregen de troepen in de Peel-Raamstelling opdracht zich binnen de Vesting Holland terug te trekken indien Belgische en Franse hulp vanuit het zuiden uitbleef.²⁵

Wat opvalt is dat Ringers in deze strijd helemaal niet gemoeid was; hij was de bestuurder en de waterbouwkundige. Politiek was zijn stiel niet, evenmin als militaire strategie. Terwijl de hoofdofficieren strijd voerden met Reijnders, overlegde hij met de Commissarissen der Koningin over wat er in Holland zou gebeuren als de kaden van de boezemwateren in de vesting Holland vernield werden. De Haarlemmermeer stelde hem voor een soortgelijk probleem. Er moesten maatregelen worden genomen; boezems moesten door dwarskaden gecompartmenteerd worden. Een enkele opening voor de scheepvaart kon gehandhaafd blijven tot het laatste moment. Wat gold voor de grote boezems, gold *mutatis mutandis* ook voor de kleine polders en dat waren er vierhonderd. Er was dus een grote serie waterbouwkundige ingrepen nodig. Maar ook de elektrische gemalen konden uitvallen door onderbreking van de stroomvoorziening, bijvoorbeeld door bombardementen; kleine hulpcentrales moesten in dat geval de centrales of netten met elkaar verbinden zodat de gemalen konden blijven draaien. Daarnaast waren mobiele bemalingcentrales nodig, plus vierhonderd duikers. De waterschappen zouden voor die duikers moeten zorgen en er werd verwacht dat ze meebetaalden. Overigens was er voor het totaal van maatregelen een bedrag van 4.600.000 gulden beschikbaar. Niet alles was voor de invasie in mei 1940 uitgevoerd; een deel ervan werd inderdaad gerealiseerd, maar de trage gang van de bureaucratie maakte dat op een aantal punten de Rijkswaterstaat toch te laat werd ingeschakeld.²⁶

Zoals gebruikelijk maakte Ringers tempo. 'Als de heer Ringers zich ergens voor had gespannen, dan moest het ook met grote voortvarendheid worden uitgevoerd. Die zou

²⁴ Het drooghouden van de vesting Holland. Verslag van 5 december 1939 door Ringers van het overleg 'tusschen militaire en waterstaats autoriteiten', Nationaal Archief, Den Haag, archief Kabinet van de Directie van de Waterstaat, 1930-1950), inv. nr. 223; nota van Ringers aan de minister van Waterstaat over drooghouding vesting Holland, FAR, ordner 1920-1940; Ringers, Aanteekeningen, 31-10 en 2, 4/8 en 22-11-1939; NIOD, 244, inv. nr. 4125.

²⁵ Pollmann, *Waterstaat*, 163, 166. C.M. Schulten en J.J.G. baron van Voorst tot Voorst, *Biografisch Woordenboek van Nederland*, dl. III (Den Haag 1989); De Jong, *Koninkrijk*, dl. 2, 64, 67, 203-215, 245-251.

²⁶ Verslag van 28-12-1939 van de bespreking van 21-12-1939 over het nemen van maatregelen op het gebied van de Waterstaat in de vesting Holland in het geval van vijandelijke aanvallen, FAR, ordner 1920-1940; Waalewijn, *Achter de bres. De Rijkswaterstaat in oorlogstijd* ('s-Gravenhage 1990) 32-33; Ringers, Aanteekeningen, 21-12-1939; NIOD, 244, inv. nr. 1425.

ook heel weinig vertraging dulden', getuigde kapitein P.L. van Boven later. Maar zelfs Ringers lukte het niet het gemaal in de Grebbelinie op tijd geïnstalleerd te krijgen. De vertraging, zei Ringers later, was niet de schuld van een of andere zuinige of dwarse generaal, maar:

'(...) daar zaten een majoor en een kapitein achter. (...) Dat waren mensen van de genie (...) men hoorde geen inundaties met pompen erin te maken, zeiden zij mij. Ze hebben dat maanden vastgehouden en daar ik ook nog ander werk had, dacht ik: mijn hemel, als die heren dat dan niet nodig vinden, het is toch hún werk om de inundatiën te stellen en niet het mijne.'²⁷

Het verhaal van het ontbrekende gemaal van de Grebbelinie duikt nog steeds in ieder relaas over de meidagen van 1940 op.

Besluit

Hoewel Ringers zich eigenlijk alleen met de zorgen voor de inundaties in de verschillende stellingen belast wist, hield ook het risico van een aanval vanuit de lucht hem bezig. Op 7 mei, drie dagen voor de Duitse invasie, stelde hij minister van Waterstaat Albarda en Dijkhoorn ('de Min. was radeloos') voor 'autobussen of vrachtwagens op of naast den berm te plaatsen op 125 m onderlinge afstand. Vordering door militairen'. Op deze manier kon de vijand de wegen niet als landingsbaan gebruiken. Dijkhoorn nam telefonisch contact op met Winkelman; de directeur-generaal van de Waterstaat werd ingeschakeld, en het plan werd voorzover mogelijk gerealiseerd. Intussen regelde Ringers de watertoevoer in de Peel, pompen in Zeeland en overlegde hij over 'de vele moeilijkheden welke wij van kolonel Van Dooden ondervinden'. Het was twee dagen voor de invasie. De laatste vredesdag, 9 mei, sprak Ringers met Van Kleffens, die al uit Berlijn had vernomen dat men daar op de hoogte was van de wegversperringen die Ringers had bedacht. De volgende ochtend, bij het krieken van de dag, werd Ringers gewekt door zwaar motorgeronk van vliegtuigen en afweergeschut.²⁸ Het was de tiende mei.

De inundaties beantwoordden inderdaad, zoals Lely al voorzien had, onvoldoende aan de verwachtingen. De Duitsers zetten op grote schaal valschermtroepen in, die sleutelposities in het hart van de Vesting Holland innamen.

Het is geen wonder dat Ringers' aandeel in de defensie later door de militaire historici nauwelijks werd gememoreerd; het was natuurlijk ook een treurige zaak dat de landmacht ondanks de aanwezigheid van een uitgebreide genie de zaak had laten versloffen. En bovendien: het water was bepaald niet het defensiemiddel bij uitstek gebleken.

Voor Ringers en zijn medewerkers van zowel Rijkswaterstaat als Defensie als ook voor Keller, die van buitenaf kwam, had het werken aan de stellingen verstrekkende gevolgen. Toen Winkelman in mei 1940 door de vertrekkende ministers met het gezag van staatshoofd werd bekleed, nodigde die vrijwel direct Ringers en zijn staf uit het Commissariaat voor den Wederopbouw (vanaf augustus 1940 ook voor de Bouwnijverheid) te vormen. Ringers zelf werd de regeringscommissaris. Het Commissariaat kreeg tot taak de wederopbouw, zoals die in de capitulatievoorwaarden door de bezetter was voorgeschreven, te realiseren. Ringers zelf raakte betrokken bij het politiek verzet en werd op 1 april 1943 gearresteerd en naar Duitsland afgevoerd. Hij keerde in mei 1945 in Nederland terug na gevangenschap in het concentratiekamp Sachsenhausen.

Uit het Commissariaat ontstond na de oorlog het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw, nu VROM. De eerste minister ervan was Ringers; hij trad aan in juni 1945 en ging weer heen in 1946, geplaagd door de naweeën van het kamp en politieke verschillen van mening met zijn medebewindslieden. Tot in de jaren zestig bleef hij waterbouwkundig adviseur van Shell/BPM en vervulde hij vele bestuursfuncties in bedrijven en verenigingen.

²⁷ Ringers, 25-2-1948; P.L. van Boven, 23-3-1948; Enquêtecommissie, 1c.

²⁸ Ringers, Aanteekeningen, 7, 8 en 9-5-1940; NIOD, 244, inv. nr. 4125.